

УДК: 262.12 (477.86): 291.75

Ольга Маслій (с. Андрея)*Івано-Франківський богословський університет імені св. Івана Золотоустого, Інститут історії Церкви***ГРИГОРІЙ ХОМИШИН: ШЛЯХ НА ГОЛГОФУ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ)**

У статті досліджено останні місяці життя єпископа Г. Хомишина, що були пов'язанні з його арештом та перебуванням у тюрмі. Основну увагу приділено висвітленню причин ув'язнення владики Хомишина на основі джерельних матеріалів. Проаналізовано кримінальну справу арештованого ієрарха Станиславівського та представлено наслідки покарання за його приналежність до Греко-Католицької Церкви.

Ключові слова: Греко-Католицька Церква, Григорій Хомишин, єпископ, репресії, ув'язнення.

Вселенський Архієрей Іван Павло II 27 червня 2001 р. у м. Львові під час Літургії візантійського обряду проголосив блаженними 27 новомучеників Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ). Серед беатифікованих був блаженний священномученик Григорій Хомишин, єпископ Станиславівський. Підставою беатифікаційного процесу стала мученицька смерть владики Г. Хомишина 28 грудня 1945 р. у лікарні Лук'янівської тюрми.

Кримінальна справа греко-католицького ієрарха Г. Хомишина стала предметом аналізу працівників Постуляційного Центру УГКЦ у підготовці беатифікаційного процесу. У сучасній історичній науці окремі розвідки про причини арешту, ув'язнення та перебіг слідчого процесу владики здійснили Олег Єгрешій [2], Ярослав Заборовський [3], Наталія Сердюк [8], Володимир Сергійчук [7] та ін. Загальний огляд справи зробив діаспорний дослідник о. Петро Мельничук [5]. Процес ув'язнення владики Г. Хомишина описав також у своїх спогадах о. Петро Герилюк-Купчинський [1].

Кримінальна справа № 148371 «По звинуваченню Хомишина Григорія Лукача і Лятишевського Івана Юліановича» складається із двох томів загальним обсягом 724 аркуші [10]. Справа була відкрита 12 квітня 1945 р. та завершена 15 вересня цього ж року. Вона містить такі документи: протоколи допитів, постанови Народного комісаріату державної безпеки (далі – НКДБ) УРСР про арешт і ув'язнення єпископа, анкета арештованого Г. Хомишина, довідка про стан здоров'я та акт про смерть.

З архівних матеріалів відомо, що рішення про арешт було підписане 26 березня 1945 р. полковником НКДБ С. Каріним у м. Львові. Єпископа Г. Хомишина звинувачували в антирадянській діяльності. У постанові зазначалося: «Будучи ворожо налаштованим проти СРСР, Хомишин з 1930 р. вступив на шлях активної антирадянської діяльності, організувавши клерикально-націоналістичну організацію, що мала назву «Українська Народна Обнова» та її орган «Нова Зоря», розгорнули активну антирадянську

і наклепницьку агітацію, закликали український народ лояльно відноситись до польських властей» [10, арк. 1].

Блаженного Г. Хомишина звинувачували також в активній співпраці з гітлерівськими окупантами, підтримці проголошеної українськими націоналістами незалежної держави 30 червня 1941 р.: «У період окупації Станіславської області, Хомишин, як і більшість підзвітних йому уніатських священиків, зустріли німецьких захватчиків, як «визволителів», підтримували їх політику, закликали населення надавати допомогу окупантам. Поряд з тим Хомишин закликав населення до активної підтримки створеної українськими націоналістами «Самостійної Української держави» [10, арк. 2].

11 квітня 1945 р. НКДБ УРСР затвердив рішення про ув'язнення Г. Хомишина. Того ж дня працівник Станіславського управління НКДБ Свистун (ім'я невідоме) отримав ордер №634 на арешт та обшук помешкання єпископа [10, арк. 4]. У ніч на 12 квітня 1945 р. було заарештовано митрополита Й. Сліпого та єпископів М. Будку, М. Чернецького, Г. Хомишина, І. Лятишевського та велику кількість священиків [7, с. 21].

Отець П. Мельничук у своїй праці «Владика Григорій Хомишин» подає спогади Івана Волянського про арешт блаженного: «Під єпископський дім під'їхало вантажне авто. На авті вже був єпископ-помічник преосвященний д-р Іван Лятишевський, о. ректор Авксентій Бойчук і ще два священики. Незабаром на сходах дому появився покійний Владика. На його обличчі була кров, у руках – маленька пошивка з якимись дрібними предметами. За владикою, зі зброєю в руках, ішов червоноармієць. На вулиці було досить людей. Владика усміхнувся, поблагословив зібраних знаком хреста, сів в авто, а хвилину пізніше авто зникло з очей присутніх» [5, с. 286].

Дані спогади містять деякі неточності, а саме, що разом із преосвященним Григорієм був арештований о. д-р А. Бойчук. Згідно кримінальної справи о. А. Бойчука орден на його арешт було видано 16 травня 1945 р. [10, арк. 4]. Також о. П. Герилюк-Купчинський подає наступні дані про ув'язнення владики, допускаючись помилки в даті арешту: «У ніч з 14 на 15 квітня 1945 р. о 23 годині ми почули дикий стукіт, що йшов від його палати (Єпископа Хомишина – О. М.) по вул. Липовій. Коли ми підійшли до вікна, що виходило на єпископський палац, побачили солдатів, що крісами гримали по сильних дубових дверях... О 4-й годині зранку якийсь солдат переліз через залізну огорожу і з подвір'я палацу вибив кругле вікно на сходову клітку, після чого всі солдати зайшли в дім. Через декілька хвилин з дому вивели єпископа Г. Хомишина, лице якого обливалось згустками крові... Всіх нас охопив шалений страх... отець-ректор (А. Бойчук – О. М.) провів у захристії цілу ніч на молитві» [1, с. 10-11].

Заарештованого владику було доставлено в Лук'янівську в'язницю у м. Києві. Слідство проводив начальник відділення слідчої частини капітан Дубок Іван Іванович, про якого о. П. Герилюк-Купчинський залишив наступні спогади: «Слідчий Дубок вів слідство митрополита Й. Сліпого і всіх

греко-католицьких єпископів та священників, що сиділи в Києві. Відзначався неабиякою жорстокістю, всіх безпощадно катував до непритомності» [1, с. 15].

Допити владики Г. Хомишина тривали з 21 квітня до 11 вересня 1945 р. Було оформлено 35 протоколів. Часто вони проводились у нічний час, про що свідчать помітки на протоколах з визначенням часу початку і завершення допиту. Протокол допиту від 7 травня 1945 р.: початок о 21.20 год., завершення 8 травня об 11.35 год.; протокол допиту від 4 червня: початок о 23.30 год., завершення 5 червня о 15.30 год.; протокол допиту від 9 липня: початок о 21.00 год., завершення 10 липня о 01.20 год. [10, арк. 54-57, 172-179, 217-221]. Тривалість допитів також було різною. Так допит від 31 травня 1945 р. було почато о 21. 00 год., а завершено 1 червня о 23.30 год [10, арк. 112]. У такий спосіб, на наш погляд, слідчі приводили арештованих до загальної втоми, а застосування жорстокого психологічного і фізичного тиску впливало на зменшення опору допитуваних у визнанні бажаних для слідчих фактів чи свідчень.

Разом із преосвященим Г. Хомишином ув'язнення відбували і інші єпископи ГКЦ. Так, митрополит Йосиф Сліпий згадував як виглядав владику Хомишин під час ведення слідчого процесу: «Мене водили на слідство день і ніч, так, що я буквально падав з ніг і мене мусіли підтримувати, ведучи до слідчого судді, при тому голодував, бо давали на день трошки юшки і 300 грамів хліба. Одного разу ранком, вертаючись з допиту, бачив я на коридорі єпископа Григорія Хомишина, згорбленого і похиленого, як вертався з умивалки. А голодування, безсоння і часті довго–тривалі допити можуть допровадити людину до безум'я, то велика ласка Божа, що я витримав ті всі муки» [6, с. 17-18].

Представників греко-католицького духовенства сталінський режим, як правило, засуджував за політичною статтею 54 Кримінального кодексу УРСР (ст. 54 – 1 “а” – зрада Батьківщини; ст. 54 – 10 – антирадянська пропаганда і агітація; ст. 54 – 11 – участь у контрреволюційній організації). Саме такі злочини радянське правосуддя кваліфікувало як найтяжчі.

Перший допит, датований 21 квітня 1945 р., мав загальний характер: біографія єпископа, його ставлення до радянської влади тощо [10, арк. 38]. Згодом почалося розслідування «антирадянської діяльності» Г. Хомишина. 10 травня 1945 р. після допитів єпископові було висунуто наступні звинувачення:

1) шпигунська діяльність на користь Ватикану та антирадянська діяльність. У постанові зазначалося: «Г. Хомишин звинувачується в наступному злочині: будучи греко-католицьким єпископом у Станіславській і Тернопільській областях, після встановлення там радянської влади проводив активну антирадянську пропаганду, очорнював радянський уряд і його політику. Як ватиканський агент, удавався до різних заходів, щоб віддалити український народ від російського. Старався поширювати католицький вплив на територію Радянського Союзу» [10, арк. 61].

2) займав пропольську позицію, “активно допомагав польським реакційним профашистським властям в ополяченні українського населення Західної України, був організатором партії «Українська Народна Обнова» і товариства «Скала», через які вів антирадянську агітацію» [10, арк. 61].

3) був «колабораціоністом», бо «радісно зустрівши німецьких окупантів, Хомишин особисто проявив себе активним їх посібником; пропонував усьому духовенству надавати активну допомогу німцям у їх війні проти Радянського Союзу. У посланнях і відозвах закликав молодь їхати на примусові роботи в Німеччину, віддавав накази духовенству «грабувати українське населення» [10, арк. 61-62].

Блаженний Г. Хомишин упродовж багатьох допитів давав свідчення радянським спецслужбам про своє правдиве ставлення до німецького окупаційного режиму. Єпископ, зокрема, зазначав, що влітку 1943 р. до нього навідався Станиславівський староста Гайнц Альбрехт. Представник німецької влади дав вказівку ієрарху написати спеціальну відозву до священників єпархії, щоб ті закликали вірних поповнювати ряди дивізії СС «Галичина» [10, арк. 43]. Владика Г. Хомишин написав відозву, однак зауважив, що ніколи безпосередньо не виступав перед військовими одиницями дивізії, заборонив підзвітним йому священникам вступати у її ряди: «Деякі священники, їх було 5 – 6 осіб, добровільно записалися в дивізію «Галичина» і питалися у мене дозволу залишити службу в церкві. Я їм цього не дозволив, про що дав письмовий розпорядок» [10, арк. 47].

4) був прихильником утворення самостійної Української держави 30 червня 1941 р., агітував священників «йти в ОУН і банди УПА для активної боротьби проти Радянських властей» [10, арк. 61].

Під час допиту 12 травня 1945 р. владика Г. Хомишин рішуче відкидав подібні звинувачення: «Пред'явлене мені звинувачення в тому, що я був агентом Ватикану, намагався поширювати вплив уніатської церкви на територію Радянського Союзу, намагався паралізувати зростання симпатій населення Західної України до СРСР – я заперечую. Не визнаю також себе винним у тому, що я допомагав польській реакційній владі ополячувати українське населення» [10, арк. 66-67].

На запитання слідчого 14 травня 1945 р. стосовно його реакції на відновлення державності в 1941 р. Г. Хомишин відповів, що був «прихильником утворення самостійної держави». Однак владика відверто зізнавався у тому, що не вірив у щирість обіцянок німецького командування сприяти становленню незалежної України [10, арк. 40, 71]. Щодо звинувачень співпраці з УПА, то блаженний Г. Хомишин підкреслював, що був прихильником тільки легальних методів боротьби за державність, тому «гострі форми ОУН в боротьбі проти Радянського Союзу і польського населення засуджував» [10, арк. 101, 102, 108]. Наведенні вище факти свідчать про те, що увесь слідчий процес КДБ не був скерований на отримання об'єктивної інформації від єпископа Хомишина.

У документах кримінальної справи владики Григорія чітко прослідковується бажання радянської влади інкримінувати єпископу контрреволюційну діяльність, хоча насправді він був заарештований виключно за віру в Бога та приналежність до ГКЦ. Протоколи показують, що слідчий повторював завжди одні і ті ж питання. Відповіді єпископа Г. Хомишина на закиди капітана Дубка – це стійке тривання у істинності власного світогляду аж до жертви життям. Блаженний Г. Хомишин упродовж усього часу свого служіння Церкві мав виключно одне бажання – зміцнити роль релігії в суспільному житті Галичини [2, с. 144]. Саме цей аргумент охоплював всю його діяльність як у релігійній, суспільній, так і політичній сфері.

Останній раз допитували єпископа Хомишина 11 вересня 1945 р. [10, арк. 327]. Термін його перебування у тюрмі офіційно закінчувався 16 жовтня цього ж року, але ув'язнення єпископа продовжувалося. Жахливі умови, виснажливі довготривалі допити, мізерна їжа вкоротили віку 78-літній людині. 18 вересня лікар внутрішньої тюрми визнав непридатність заарештованого до фізичної праці з огляду на його похилий вік [10, арк. 330].

21 грудня 1945 р. єпископ-мученик був переведений до лікарні Лук'янівської тюрми [10, арк. 348], в якій 28 грудня цього ж року відійшов із життя. Багато свідків підтверджують, що смерть настала внаслідок довгих тортур, перенесених під час допитів. Так згадував про це о. П. Герилюк-Купчинський: «Пригадую, як Дубок вихвалявся переді мною, що це він убив єпископа Хомишина. «Яким чином?» – запитав я. Тоді Дубок відповів: «Я бив його до непритомності за кожним разом, коли він на запитання «Чому виступаєш проти комунізму?», відповідав: «Виступав і буду виступати» [1, с. 15].

Одиноким, мабуть, свідком останніх днів життя єпископа Хомишина був Василь Прихода. Про це він так описав у своїх споминах: «У в'язничній лічниці в кожній палаті було від 12 до 16 ліжок. Склад в'язнів був мішаний: політичні, звичайні селяни, службовці й робітники, а за віком – від 16 – літніх до старших, серед яких я був може найстарший, коли не рахувати греко-католицького єпископа Кир Григорія Хомишина зі Станиславівщини» [4, с. 421].

У акті тюремного лікарського висновку священномученика Г. Хомишина зазначено: «28. 12. 1945 р. помер при явищах наростаючої серцевої слабкості, від старечої дряхлості та аліментарної дистрофії» [10, т. 2, арк. 348]. Звісно, у документі, сфабрикованому судово-медичною експертизою, жодного слова про основну причину загибелі – травми через побиття і катування на допитах немає. У радянських тюрмах усі гинули від «наростаючої серцевої слабкості», медики не мали права писати правдивих діагнозів [9, с. 60]¹. Однак, не від «старечої дряхлості» наступило тотальне виснаження єпископа, а внаслідок поганого харчування, що призвело до

¹ Леся Романчук і Віра Савран. *Випробувані, як золото в горнилі*. (Львів : Місіонер, 2014), 60.

звичної дистрофії, тобто, смерті від голоду. Офіційне заключення про смерть було важливим свідченням, що потверджувало мучеництво владики Г. Хомишина. Місце поховання єпископа до сьогодні залишається невідомим.

Слідча справа на єпископа Г. Хомишина та його помічника Івана Лятишевського розглядалася прокуратурою Івано-Франківської області на предмет реабілітації двічі. Перший раз – 4 травня 1995 р. прокурор М. І. Андріуца визнав їх обґрунтовано засудженими і такими, що реабілітації не підлягають [10, т. 2, арк. 367].

23 травня 1995 р. за дорученням греко-католицької єпархії професор Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка Ярослав Заборовський звернувся із заявою про перегляд архівно-слідчої справи стосовно Г. Хомишина та І. Лятишевського, мотивуючи це безпідставністю доказів. Слідчим відділом було призначено додаткове розслідування. З'ясувалося, що докази злочинної діяльності засуджених відсутні. На підставі цього 10 листопада 1995 р. прокуратура Івано-Франківської області реабілітувала Г. Хомишина та І. Лятишевського [8, с. 279-284].

Таким чином, кримінальна справа єпископа хоча і являється досить заполітизованим джерелом, яке спрямоване на викриття і звинувачення ідеологічного й «класового» ворога, відображає процес мучеництва ієрарха Церкви. Протоколи допитів засвідчують, що блаженний Г. Хомишин був стійкий у своїх переконаннях. Мучеництво в християнстві завжди вважалося найвищим свідченням віри та любові до Бога. Саме таке свідчення дав Г. Хомишин, який наслідував Христа, а в кінці віддав за Нього своє життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Герилюк-Купчинський П.-Й. Тернистий шлях до волі / о. Петро-Йосафат Герилюк-Купчинський. – ІваноФранківськ: Нова Зоря, 2012. – 64 с. – (Серія «Світочі нескореної Церкви»).
2. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / Олег Єгрешій. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 168 с.
3. Заборовський Я. На сторінках історії – 2. Останні місяці життя Станіславського владики Блаженного Григорія Хомишина: Рукопис // Приватний архів Ярослава Юрійовича Заборовського, канд. іст. наук, професора.
4. Мартирологія Українських Церков: у 4-х томах. – Т.2: Українська Католицька Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / Упорядкували і зредагували О. Зінкевич і о. Т.Р. Лончина. – Торонто – Балтимор: Українське видавництво «Смолоскип» ім. В.Симоненка, 1985. – 839 с.
5. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин / о. Петро Мельничук. – Львів: Місіонар, 1997. – 416 с.
6. Опалко Н. Хресний шлях Йосифа Сліпого / Надія Опалко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 48 с.
7. Сергійчук В. Нескорена Церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / Володимир Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 496 с.
8. Сердюк Н. Єпископ Григорій Хомишин мовою матеріалів слідства / Наталія Сердюк // Пам'ять століть. – 2005. – № 3. – С. 279-284.

9. Романчук Л., Савран В. Випробувані, як золото в горнилі / Леся Романчук, Віра Савран. – Львів: Місіонер, 2014. – 60 с.

10. Справа по звинуваченню Хомишина Григорія Лукача і Лятишевського Івана Юліановича, 12.04.1945 – 15.09.1945 // Галузевий державний архів Служби безпеки України в м. Івано-Франківську. – Ф. 6, спр. 148371 (в 2-х томах). – 724 арк.

Olha Maslij

**HRYHORIY KHOMYSHYN: A WAY TO CALVARY
(ON THE MATERIALS OF CRIMINAL CASE)**

On June 27, 2001, in the city of Lviv during the Liturgy of the Byzantine rite Pope John Paul II beatified 27 modern martyrs of the UGCC. Among them was blessed martyr Hryhoriy Khomyshyn Bishop Stanislavsky. The cause of the beatification process was the martyrdom of Bishop H. Khomyshyn on December 28, 1945 in the hospital of Lukyaniv prison.

The article examines the last months of Bishop H. Khomyshyn's life, connected with his arrest and detention. The main attention is paid to highlighting the reasons for Bishop Khomyshyn's imprisonment on the basis of source materials.

The criminal case № 148371 "On the charge of Khomyshyn Hryhoriy Lukach and Lyatyshevsky Ivan Yulianovych" has two volumes consisting of 724 sheets. The case was opened on April 12, 1945 and completed on September 15 of the same year. The interrogations lasted from April 21 to September 11, 1945. There were minutes of thirty five interrogations. Often, they were conducted at night, as evidenced by the notes on the minutes stating the time of the beginning and end of interrogation.

The documents of Bishop Hryhoriy's case clearly show the desire of the Soviet authorities to charge the bishop with counter-revolutionary activity, although in reality he was arrested solely for believing in God and belonging to the Greek Catholic Church. On December 21, 1945, the martyr bishop was transferred to the hospital of Lukyaniv prison where he passed away on 28 December of that year.

Although the criminal case of the bishop is a highly politicized source aimed at exposing and accusing an ideological and class enemy, it reflects the process of martyrdom of the hierarch of the Church. The minutes of interrogations testify that the blessed H. Khomyshyn was persistent in his convictions. Martyrdom in Christianity has always been regarded as the supreme evidence of faith and love for God. H. Khomyshyn showed this by following Christ and in the end giving his life for Him.

Key words: *Greek Catholic Church, Hryhoriy Khomyshyn, bishop, repression, imprisonment.*